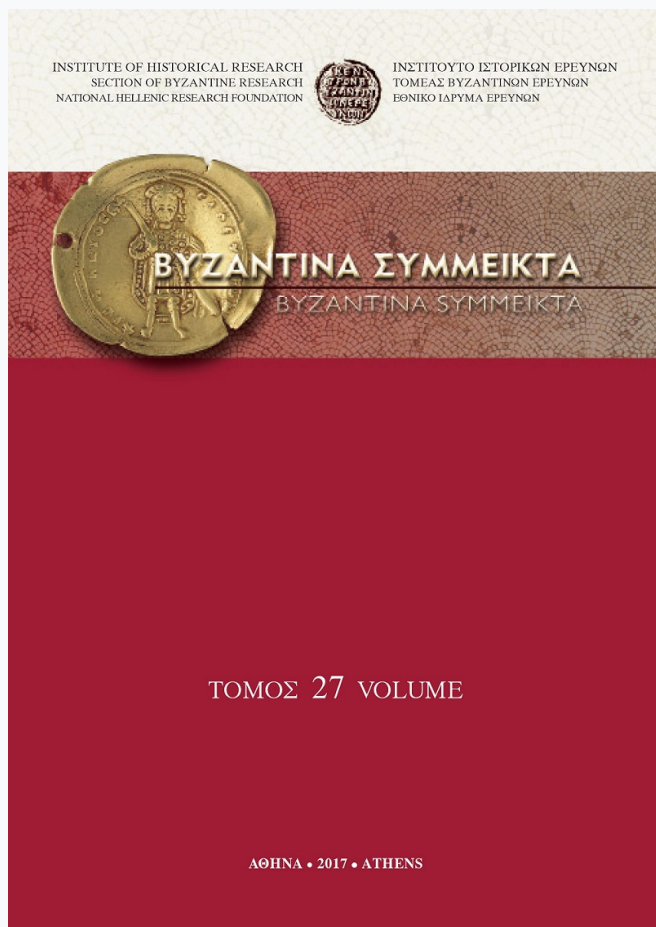

Byzantina Symmeikta

Vol 27 (2017)

BYZANTINA SYMMEIKTA 27

Βιβλιοκρισία: JOSEPH SHATZMILLER, Cultural Exchange: Jews, Christians, and Art in the Medieval Marketplace, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2017, 185 σελ., 30 εικ., ISBN 978-0-691-17618-5

Ευγενία ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

doi: [10.12681/byzsym.14795](https://doi.org/10.12681/byzsym.14795)

Copyright © 2017, Eugenia Drakopoulou

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Ε. (2017). Βιβλιοκρισία: JOSEPH SHATZMILLER, Cultural Exchange: Jews, Christians, and Art in the Medieval Marketplace, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2017, 185 σελ., 30 εικ., ISBN 978-0-691-17618-5. *Byzantina Symmeikta*, 27, 425–428. <https://doi.org/10.12681/byzsym.14795>

J. SHATZMILLER, *Cultural Exchange: Jews, Christians, and Art in the Medieval Marketplace*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2017², 185 σελ., 30 εικ., ISBN 978-0-691-17618-5

Το έτος 1393, στη Σαραγόσα, ο *pintor* Abraham de Salinas αναλαμβάνει να ζωγραφίσει δύο *retablos* (πετάσματα βωμού) για τον καθεδρικό ναό της Σαραγόσα και της Puebla de Albetron, μιάς πόλης νότια της πρωτεύουσας της Αραγωνίας. Σύμφωνα με το συμβόλαιο, ο ιερέας της τελευταίας εκκλησίας ορίζει ως θέμα των έξι σκηνών του θρησκευτικού πίνακα την ιστορία του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου και ζητά από τον εβραίο ζωγράφο να χρησιμοποιήσει καλής ποιότητας χρυσάφι και χρώματα ώστε το έργο να είναι εφάμιλλο δύο άλλων, που είχε ζωγραφίσει για την ίδια εκκλησία. Το συμβόλαιο δεν έχει καμία διαφορά – καμία ξεχωριστή υπόμνηση, επεξήγηση ή οδηγία για τον εβραίο ζωγράφο – από όσα σχετικά συμβόλαια γνωρίζουμε για τις παραγγελίες έργων θρησκευτικής τέχνης σε χριστιανούς ζωγράφους της εποχής.

Το βιβλίο του Shatzmiller, με παρόμοιες μαρτυρίες για επιρροές στην θρησκευτική τέχνη και συνεργασίες μεταξύ χριστιανών και εβραίων, παραγγελιοδοτών και καλλιτεχνών, προτρέπει όλους να ξανασκεφτούν παραδείγματα πολιτισμικής συνέργειας, σύγκρουσης με τους επίσημους κανόνες και παράβλεψης του διαφορετικού, όπως σωστά τονίζει στον πρόλόγο του ο συγγραφέας του έργου.

Ο Joseph Shatzmiller (Haifa 1936) είναι καθηγητής της Ευρωπαϊκής -Εβραϊκής Ιστορίας του Μεσαίωνα, σήμερα Smart Professor Emeritus των Ιουδαϊκών Σπουδών στο Trinity College of Arts and Sciences, του Πανεπιστημίου Duke της Βόρειας Καρολίνας.

Από το ευρύ συγγραφικό του έργο ξεχωρίζουν τα βιβλία *Shylock reconsidered, Jews Moneylending, and Medieval Society*¹ και *Jews, Medicine, and Medieval Society*². Το εν λόγω βιβλίο, *Cultural Exchange, Jews, Christians, and Art in the Medieval Marketplace*, κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 2013, και το 2017 ακολούθησε η χαρτόδετη έκδοση. Ανήκει στη σειρά δημοσιευμάτων *Jews, Christians, and Muslims from the Ancient to the Modern World*³. Αντικείμενο του έργου είναι οι πολιτισμικές επιρροές που δέχθηκαν κυρίως οι εβραίοι από τους χριστιανούς στην Ευρώπη, την Μέση και Ύστερη εποχή του Μεσαίωνα (1250-1450), παρά τις γνωστές διαφορές ή και εχθρότητες των δύο κοινοτήτων. Το βιβλίο είναι σωστά δομημένο, εύληπτο, χωρίς να χάνει από την επιστημονικότητά του, νηφάλιο ως προς τις γενικώτερες κρίσεις και πλήρως τεκμηριωμένο με γραπτές και αρχαιολογικές μαρτυρίες. Οι εντός του κεμιένου υποσημειώσεις είναι φειδωλές με προφανή στόχο να μην βαρύνουν το βιβλίο, αλλά σε αρκετά σημεία, ιδίως σε όσα αναφέρονται σε ανασκαφές και αρχαιολογικά ευρήματα, πληρέστερη τεκμηρίωση θα ήταν ευπρόσδεκτη. Στο τέλος πάντως του κεμιένου παρατίθεται μια αρκετά εκτενής επιλογή άρθρων και μονογραφιών, καθώς επίσης και ένα γενικό ευρετήριο. Οι τριάντα ασπρόμαυρες φωτογραφίες τεκμηριώνουν τα αναφερόμενα έργα, αλλά σε ένα βιβλίο σχετικό με την τέχνη θα ήταν περισσότερο λειτουργική μιας καλύτερης ποιότητας φωτογραφική τεκμηρίωση, κατά προτίμηση έγχρωμη.

Το βιβλίο διαρθρώνεται σε τρία μέρη. Το πρώτο μελετά την κυκλοφορία πολύτιμων αντικειμένων στην μεσαιωνική αγορά, μέσω του ενεχυροδανεισμού. Τα τρία κεφάλαια αφορούν σε αντικείμενα τα οποία καταθέτουν ως ενέχυρο αγρότες και γενικά χαμηλού εισοδήματος χριστιανοί, κληρικοί και μέλη της αριστοκρατίας. Τα τελευταία παρουσιάζουν και το μεγαλύτερο ενδιαφέρον ως αντικείμενα υψηλής τέχνης.

Το δεύτερο μέρος αρχίζει με μια ξεχωριστής σημασίας ανακάλυψη, που έγινε τη δεκαετία του 1990, στη Ζυρίχη. Το σπίτι, όπου τις πρώτες δεκαετίες του 14ου αιώνα κατοικούσε η πλούσια οικογένεια του ραβίνου Moses ben Menahem, εξέχοντος μέλους της μικρής εβραϊκής κοινότητας της πόλης, κοσμούν τοιχογραφίες με κοσμικά θέματα, ζευγάρια που χορεύουν και κάνουν ιπασία,

1. Berkeley, Los Angeles, and Oxford, University of California Press, 1990.

2. University of California Press, 1990.

3. Επιστημονικοί επιμελητές της σειράς: Michael Cook, William Chester Jordan και Peter Schäfer. Στη σειρά αυτοί έχουν εκδοθεί 20 τόμοι από το 2004 έως το 2015.

εκτελεσμένες σε τεχνοτροπία του διεθνούς γοθτικού ρυθμού. Οι ανοικτοί πολιτισμικοί και καλλιτεχνικοί ορίζοντες των εβραίων της Γερμανίας του 14ου αιώνα, όπως διαπιστώθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, εξετάζονται σε ευρύτερο χρονικό πλαίσιο, στη συνέχεια, για το διάστημα μεταξύ 1230 και 1450. Η απάλειψη των χαρακτηριστικών των προσώπων σε εβραϊκά χειρόγραφα με βιβλικές μορφές μεταξύ 13ου και 15ου αιώνα ήταν ένας τρόπος να ξεπεραστεί η δυσκολία της επίσημης εικονοκλαστικής επιβολής. Υβριδικές παραστάσεις ανθρώπων με κεφάλια ζώων ή πουλιών την ίδια εποχή, παράδοση με καταγωγή από την αρχαιότητα, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και για τους μελετητές της βυζαντινής ζωγραφικής.

Το τρίτο μέρος του βιβλίου αναφέρεται στην επιλογή χριστιανών καλλιτεχνών και τεχνιτών για την διακόσμηση εβραϊκών χειρογράφων και λειτουργικών αντικειμένων. Παρά την επίσημη, όπως ήδη αναφέρθηκε, απαγόρευση της εβραϊκής θρησκείας σχετικά με την αναπαράσταση ανθρώπινων μορφών, οι εβραίοι παραγγελιοδότες παραβαίνουν τον κανόνα και οι χριστιανοί –υψηλής ποιότητας– ζωγράφοι, που κατά κανόνα επιλέγονται, εικονογραφούν με ζωντάνια και τόλμη πρόσωπα από βιβλικά επεισόδια. Οι παραστάσεις ενός χειρογράφου με θρησκευτικές σκηνές, εβραίου γραφέα και παραγγελιοδότη, που βρίσκεται σήμερα στην British Library (Add. Ms. 11639) και χρονολογείται τον 13ο αιώνα, αποδίδονται με ασφάλεια για τεχνοτροπικούς λόγους σε γνωστό χριστιανό ζωγράφο της Βόρειας Γαλλίας. Ελκυστικό παραμένει το ενδεχόμενο οι κομψές μορφές του Λωτ και της οικογένειάς του (fol. 740v) να αποτελούν απεικόνιση της οικογένειας του παραγγελιοδότη.

Το επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζει ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον καθώς αναφέρει μαρτυρίες παραγγελίας σε εβραίους καλλιτέχνες και τεχνίτες λειτουργικών αντικειμένων της χριστιανικής λατρείας ή ακόμη και εικόνων θρησκευτικής τέχνης.

Ένα παράδειγμα, εκτός από αυτό που αναφέρθηκε στην αρχή, αποτελεί το μεγάλων διαστάσεων και υψηλής τέχνης πέτασμα βωμού, που εκτελέστηκε σε διεθνή γοθτικό ρυθμό, γύρω στα 1400, από τους αδελφούς Λεβή, παραγγελία του επισκόπου της ισπανικής πόλης Tarazona για τον καθεδρικό ναό, όπου και σώζεται μέχρι σήμερα (βλ. επόμενη σελίδα).

Πέτασμα βομού, έργο των αδελφών Λεβή, λεπτομέρεια,
c. 1400, Καθεδρικός ναός, Tarazona, Ισπανία.

Ας προστεθεί εδώ ότι και στο ορθόδοξο περιβάλλον, συγκεκριμένα στην Κρήτη, στις αρχές του 16ου αιώνα, εντοπίζουμε εβραίους ζωγράφους ορθόδοξων χριστιανικών εικόνων, όπως για παράδειγμα τον Avadinka, εβραίο και κάτοικο της εβραϊκής συνοικίας του Χάνδακα (1532)⁴.

Το πλούσιο σε ιστορικές και καλλιτεχνικές μαρτυρίες έργο του καθηγητή Joseph Shatzmiller προσθέτει σημαντικό υλικό για τις καλλιτεχνικές προτιμήσεις εβραίων παραγγελιοδοτών της χριστιανικής μεσαιωνικής Ευρώπης και τις επιδόσεις των εβραίων καλλιτεχνών, κυρίως όμως τεκμηριώνει τις πολιτισμικές ανταλλαγές μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Το βιβλίο αυτό επιβεβαιώνει ότι η τέχνη ενώνει ακόμα και εκεί όπου η ιστορία φαίνεται να χωρίζει.

ΕΥΓΕΝΙΑ ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ
ΠΕ/ΕΙΕ

4. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΥΔΑΚΗ, Οί ζωγράφοι τοῦ Χάνδακος κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 16ου αἰῶνος οἱ μαρτυρούμενοι ἐκ τῶν νοταριακῶν ἀρχείων, *Θησαυρίσματα* 10 (1973), 351-352, αρ. 71.